ПРОМЫШЛЕННОСТЬ БОЛН ТОСХЛТ ЗАЛЛГЪНА БҮРДӘЛГЪИГ ЦААРАНДНЬ ЯСРУЛХИН ТУСКАР

Үр Н. С. ХРУЩЕВИН докладин тезисмүд

(Цаарандкнь. Эклцнь апрелин 18-д, 20-д гарсн газетмүдт).

Тиим предприятьс, бәәрн газрин күч-көлсчнрин депутатнрин Советин медлд өгч болхмн. Бәәрн газрин промышленность заллгъиг, бәәрн газрин органсин гарт багллгън—эдл-аху гардлгънд эднә нилчинь өддлүлхмн.

Автономн республиксин министрмүдин Советмүд, күч-көлсчнрин депутатнрин краевой болн областной Советмүд ирлцгъү экономическ административн райодсин олн-әмтнә эдл-ахун Советмүдин ахлачнрин докладмуд сонъсх зөвтә, эврәннь республикин, областин эс гидж крайин газрин агъуд промышленностин тосхлтин заллгънд тиим кевәр орлцхмн, олн-әмтнә эдл-ахун зура күцәлгънә йовудт шунмгъа тусан үзүлхмн. Терүнлә хамдан бәәрн газрин медлд бәәдг промышленностьд производствин кемджән зөвәр икдхинь санад, дакад селәнә эдл-аху цааранднь өсдж өргджүллгънә гардврин ик болн даалгъврта төрмүд гархинь медәд, крайсд, областьмудт автономн республиксд промышленность болн тосхлт гардлгъиг цуглнь бәәрн газрин күч-көлсчнрин депутатнрин советд өдгә цагт даалгъхла сән болхн уга билә.

IV

Зура келгънә көдлмшиг цааранднь ясрулхин болн зура келгъиг, то-диг авлгъна болн шүүдж—хәләлгънә органсин көдлмш хүврүлхин тускар

1. Олн-әмтә эдл-ахуг централизованн планово кевәр гардлгън кергтәг производствин средств олна собственность өгнд үлдджәх социалистическ производственн отношән гол чинрәс гарчана. Коммунистическ партин зааврар кегддж йовх централизованн гардлгън, олн-әмтнә эдл-ахун зурагъар өслгън социалистическ эдл-ахун өдллгънд батрлицгнь болджахинь мана социалистическ тосхлтин цуг дамшлт үзүлджәнә. Орн-нутгин экономик өслтд, орн-нутгин экономическ көрнъгиг чикәр эдллгънд тедниг олн-әмтнә эдл-ахун эркн тормүд хагъллгънд нег күцл-бәрлгъ болн нег-негиләрн күцс ирлцлгъ күцәхиг партьд болн правительствд государственн зура келгън өгчәнә. Антагонистическ противоречстә, дөрлдәтә болн анархий производствта капиталистическ тосхлтас олн-әмтнә эдл-ахуг планов кевәр күцәдг социалистическ тосхлт лавта ик чинртәнь медгнә.

Олн-әмтнә эдл-ахуг общегосударственн нег зурагъар делгрүлхд В. И. Ленин ик чик өгч, эн төриг күцәхд Госплан дегд ик чинртә гидж тоолсн. 1922-ч джилин чилгчәр Ленин иигдж бичлә:

„Меддг улсин, экспертмүдин, наукин болн техникин представительмүдин нилдвр өзлдж эдлх бийнь, керг-үүлдвриг чикәр меддж өзлдж чадх бийнь, Госплан мана законодательн учрежденьмүдәс невчк уухн-онц бәәна.

Болв, ода күртл мана хәләцәр болхла, государствд Госплан шалгъдж хәләгъәд йилгъчксн материал өгх зөвтә, государственн учрежденьмүд болхла государственн керг үүлс хагълдж күцәх зөвтә. Ода бәәх бәәдлд, государственн төрмүд дегд күчрдлгдсн цагт, Госплана членин экспертиз эс кергледжәх төрмүдлә хутхдж, нам тернь багъ гисн кевтә, зәрм пунктснь Госплана экспертиз кергледжәх төрмүдиг экспертиз эс кергледжәх төрмүдлә хутхдж хагълдг сам чигн бәәх цагт, мини ухаллгъар болхла, өдгә цагт Госплана чинриг икдүллгънә халхур ишкдл кех кертә гидж би ухалджанав".

Олн-әмтнә эдл-ахун өдгә цагин кемджәгъәр болхла Госплана болн бәәрн газрин планов органсин чинр улм өсджәнә. Кемрджән, советин йосна түрүн джилмүдт, Госпланд кодлджәсн суруульта улсин икнь буржуазн хәләцтә, буржуазн хуучн авйаста бәәцхәсн болхла, ода мана цагт Госплана болн планов органсин кадрмуд өсн специалистирәс бүрдсн болн зура зурлгъна көдлмшт, социалистическ эдл-ахуг гардлгънд ик дасмгъа болчксн советск йосна цагт эдл-ахун тосхлгънд Госплана чинр цаарандан нег үлү өддлүлх кергтә гидж В. И. Ленин келлә. Ода, урдк бәәсн бәәдл хүврч одсн цагла, кадр өсәд-өргддджәх цагла, тедн инженерн болн научн гүн медрлтә болчксн цагла, ташр деернь кесн көдлмшәсн ик гидг даслт-сургъмдж авчксн цагла, Госплана кех зөвтә көдлмшиг улм делгрүлхмн, олн-әмтнә эдл-ахун зура келгъиг, олн-амтнә эдл-ахун зура делгрулхиг негдүлдж күцәхм гисн В. И. Ленинә заавриг күцәх сам ирв. Эн учрар уурулджах отраслевой министерствсин орчд шинәс эдл-ахун гардврт кергтә центральн органс бүрдәгъәд керг уда.

Зәрм үүрмүд Министрмүдин Советд түшлг эдл-ахун органс шишлнъ тогтахмн, үлгүрлхд, СССР-н Министрмүдин Советд түшлг комитетмүд, теднд күнд промышленностин ах отраслмуд гардхиг даалгъхмн гидж селвгән өгчәнә. Иим болхла, урдк кевәрн промышленностин зәрм отраслинь деерәс, центрәс гардтха гисн болдж гарна.

Иим селвгәр болхла хуучн кевәрн, зуг неринь шинәс сольчксн, урдкаснь муурлулгдсн гардврта болх болдж гарна. Кемр, промышленностиг болн тосхлтиг центрәс отраслевой бәәдләр залдг болхлә, ода цагин заллгъна структурта бәәдг мет урднь манд бәәсн ик дуту-дундс кевтән үлдхмн.

Эн тосхтха гиджәх центральн органс ода бәәх министерствсин болн главксин аппаратмуд бүрдәх зөвтә, эс тигхлә тедн бийсинь кедж күцәх зөвтә залмджин кодлмш күцәдж чадшго. Эн органс, ода бәәх министерствлә әдл Госплана туслнъ-туслнъ отраслмүдин әнъг дурагъд нег көдлмшиг давтихах мөн, цаган үрәх зөвтә, чидл-күчән чиләх зөвтә; Госпланла олн зүсн төрмүдиг зөвшлхин төләд болн ниицүлхин төләд кесг олн медрлтә көдлачриг көдлмшәсь салгъна.

Шин заавр селвг өгчәсн үүрмүд джилә болн тавн джила зура күцәх цагт кесг зүсн оперативн төрмүд гаргъх, тедниг негинь олдж таслх орган бәәх зөвтә гидж санджах кевтә. Зура кеджәх цагт эс халәгдсн ним төрмүд гарад чигн бәәх зөвтә. Болв, ним төрмүдиг зуг Госпланд өгч хәләлгъсн сән болхми, тер юнъгад гихлә,онъгдан зерглдсн органс Госплан угагъар хәләдж чадшго. Иим төрмүдиг Госплан болн олн-әмтнә эдл-ахун Советин хаджугъар гарч хәләдж таслдж большго.

Промышленностиг болн тосхлтиг залдж гардлгъиг шинәр хүврүллгън Госплана көдлмшиг сольдж, улм ясрултха гидж медүлнә. Госплан эврәннь кодлмшән экономическ административн районмудин олн-әмтнә эдл-ахун Совет болн республиксин госпланмуд түшдж-ниицнъгъүгъәр кех зөвтә, теднинг негдүләд, теднә көдлмштнь сәәнәр нөкд-донъ болдж, эркн төрмүдиг цаглань СССР-н Менистрмүдин Советд болн КПСС-н Центральн Комитетд хәләлгънд орулджах кергтә.

Көдлмшиг иигдж хүврүллгън СССР-н Госпланиг, союзн республиксин болн бәәрн газрин планов органсиг сән медрлтә, экономик болн производствин техник сәәнәр меддг, промышлдностьд болн тосхлтд көдлмш кегъәд сән дамшлт авчксн улсар батлх кергтәг медүлджәнә.

2. СССР-н Госплан орн-нутгин эдл-ахуд научн планово-экономическ органс болх зөвтә. Олн-әмтнә эдл-ахуд кергтә тоотиг дасдж-меддж авад, наукин болн техникин күцәсн тоотиг сәәнәр дигдлжтоолдж, олн-әмтнә эдл-ахун цуг халхсарнь делгрүлх төриг сәәнәр хәләдж заавр өгх зөвтә. Экономикиг хамцнъгъү өсгхиг сән гидгәр нәрәр шинджлх кергтә. Общегосударственн ору-олз хәәдж көрнъгәрн чик-чимәнәр эдлх кергтә. Эврәнь зурх зурагъан күцәхин төләд Госплана даалгъвринь өөдлүлх кергтә.

Тавн джилә зура белдснәс талдан Госплан олн джилә перспективн зура белдх зөвтә. Эн зурасас иштәгъәр олн-әмтнә эдл-ахун олн зүсн әнъгиг чикәр дунъцүлх кергтә, онц-онц экономическ районмудин өслтиг чикәр залх кергтә „...Холд-уданд тоолгдсн зура угагъар сән күчтә диилвртә болхвдн гидж сандж большго"—гидж В. И. Ленин заала. (Соч. том 31, 479 халх.)

Экономическ административн райодиг административн гардж-заллгънд Госплан орлцхм биш. Госплан, райодин өсдж өргляжлгънә туск эркн төрмудиг шинджлдж дасдж авх зөвтә, олн-әмтнә эдл-ахун өсдж-өргджлгънә йовдлиг зурагъар дамджулдж кергүүлинь чикәр залх болн союзн республиксин болн экономическ административн райодудин олн-амтнә эдл-ахун онц-онц әнъгинь өсдж-өргджлгън чикәр, хүв-хүвәр хувах кергтә.

Эн кевәр зура кедж бүрдәлгън Госпланд коммунистическ тосхлгъна төрмүдиг, мана социалистическ государствиг улм цааранднь батлхд, түүнә экономикинь болн культуринь өсдж-өргджәхд, олн - әмтнә бәәдл-джиргъд торлтан угагъар өөдлүлхд, зурадан орулджахт, дегид сән болх зөвтә.

Күч-көлснә гаргългъни чидлиг чикәр болн хүв-хүвәрнь тегшлдж тархахиг, промышленностиг шишлнъ нег халхар көдлгхин тускар, райодуд хоорнд эдл-ахун туск залгълдаг экономическ кевәр хәләдж күцәджәхиг, экономическ райодин эдл-ахуг комплекснәр өсдж-өргджлгънә тускиг зурадан орулх кергтә. Райодудин шишлнъ нег халхар мергшдж көдлгъиг болн цаарандан тедниг ямаран кевәр өсдж-өргджхиг хәләдж тоолх кергтә.

Государственн материальн болн хот-хоолин көрнъ бүрдәхин туск зураг СССР-н Госплан шинджлдж-гүүдкдж хәләгәд, правительствд батруллгънд орулдж өгдг мөн.

3. Олн-әмтнә эдл-аху өсгдж-өргджәхин туск зураг шинджлдж гүүдгх, кергиг СССР-н Госплан эркән уга күчтә сән кевәр ясрулх зөвтә. Зура кехләрн эн джил эркән уга ирх джилә зуран гол үзмдж кергтә тоотинь эн тавн джилин зураг—ирх тавн джилә зурад гол темдгтә тоотинь кедж батлулх кергтә. Эн зуран үүлдврмүдиг тал-талднь, союзн республикс болгъар ховадж, онц-онц экономическ административн райодуд болгъар кех кергтә. Госплан, олн-әмтнә эдл-ахун олн джилә зура кесн деерән неджәгъәд джила зура шинджлдж хәләдж кех зөвтә.

Үүнлә хамднь, өдгә цагт министерствсин күцәджәсн бүрдәджәсн керг үүлдврәс промышленностин берк кергтә әнъгинь өсгдж - өргджәхиг шишлнъ централизованн политикәр күцәхин төләд СССР-н Госпланд зәрминь даалгъх кергтә. Иим болхнь предприятьсиг эвинь олдж бактах, промышленностин техническ өргджджж-өслгъинь чикәр заадж-залх, көдлмшинь экономическ үзмджинь өөдлүлдж ясрулхинь шүүдж хәләлгъиг чанъгъах. Эүн деернь, совхозмудин эдл-ахун олн-әмтнә зурасиг күцәлгънә туск көдлмшлә залгъу төрмүдиг хурдар шиддж күцәджәхин төләд СССР-н Госпланд зәрм халхарнь зөв өгх кергтә болна.

Совнархозмуд болн республиксин госпланмудин шинджлдж гүүтгдж кечксн зурасас иштәгъәр СССР-н Госплан негдүлсн зура - зурлгъ кех зөвтә. Онц-онц экономическ административн райодин янзинь шинджлдж тоолад, олн джилмүдә болн өдгә цагин болв чигн зура кех кергтә. Негдүлсн зура зурхлари Госплан бәәри газрин зура ямаран кевәр кегдсиг меддж чадна, дамшлт кенә, тер райондан ямаран туста болдгинь шинджлдж меднә, ориотгин олн-әмтнә эдл-аху өсгдж-өргджәхд ямаран туста болхинь дүнъних, олн-әмтнә эдл-ахун цуг әнъгинь әдл йовдл орулл уга биш, делгү тегшәр делгрүлх, экономическ административн райодудин эдл-ахуд өсдж-өргджалгънә туск зураг хор-хорндан ниицнъгъү залгълдатагъар кех кергтә.

Экономическ административн райодудин кесн зурас шинджлдж хәләхләрн Госплан дур-дурндан, аюдан көдлмш кедглә, бәәри газрин янзар көдлмш кехәр седдглә ноолдх зөвтә, государственн делгү керг-төрәс тер газриннь райодин керг-төриг ахлулх юмн биш.

Экономическ административн райодудин зура шинджлдж хәләхләрн Госплан совнархозмудин зурад ясвр кех зөвтә, олн-әмтнә эдл-ахуг өсгдж-өргджәхин сә хәәдж, производительн чидлиг чикәр багтадж, промышленностин онц әнъгиннь өслтиг чикәр тегш-тегшәр хувадж, делгү икәр шишлнъ нег халхар болн кооперировань кедгиг делгрүлх зөвтә, наукин болн техникин шин диилвр-күцлтиг делгрүлх, производствд комплексн механизац болн автоматизац кех зөвтә.

Советск Союзин олн-әмтнә эдл-аху заллгъиг урдкаснь онъгданар хүврүлджәх цагт, оперативн болн перспективн зурлгъна эркн ах көдлмш экономическ админстративн райодудт түшүлх цагт, Госплана гарт Советск Союзин олн-әмтнә эдл-ахун туск зураг негдүлджәх цагт, совнархозмудин зурагъан күцәх көдлмшән делгрүллгъиг ниицнъгъүгъәр кех цагт, өдгә цагин бәәдлд госэкономкомиссиг үлдәлгн кергтә биш болна, түүг эркә-биш урулхмн.

Олн-әмтнә эдл-ахуг тетгхин, эүг күцәхд залгълдата төрмүдиг негинь таслхин төләд СССР-н Госпланд материально-техническ тетгүлин туск зура зурхиг даалгъхмн. Материально-техническ тетглгънәс болн олн-әмтнә эдлдг эд-тавр кедж гаргългъна туск зурагъас иштәгъәр Госплана көдлмшин медлд сырье, материальн, топлив, электроэнерг районмуд дотр орулдж өгдгин туск зура кедгиг даалгъгдх бәәдлтә. Олн-әмтнә эдл-ахун зурад эс ордг эдл-уушиг, олн-әмтнә эдл-ахуг тетгхләрн шишлнъ эдл-ахун Советмүд меддж ховадг келгхмн. Централизованн кевәр лавта хотар эдл-уушиг ховахмн. Түрүн шин деерән предприятьс болн экономическ райодуд хоорнд ни-залгълду батрад уга деер, Госплана шин бәәдлд тетгүлин тускар зура кедж белдхләрн, государственн зурад эс орсн онц-онц әнъг эдл-ууш орулх зөвтәвдн, болв эн олн-әмтнә эдл-ахуд эркн чинртә эдл-ууш экономическ райодудт промышленн

(Цаарандкнь 4-ч халхд)

Промышленность болн тосхлт заллгъна бӯрдӓлгъиг цаарандн ясрулхин тускар

Ӯр Н. С. ХРУЩЕВИН докладин тезисмӯд

(Цаарандкнь.)

дл-уушиг хооридан ӧглцхин тускар государственн дисциплин кӯцӓхиг Госплан бийиннь шишлнь халӓврт авх зӧвтӓ.

4 Промышленность заллгъиг хӯврӯлдӓх болн олн-ӓмтнӓ эдл-ахуг зуралдж гардджах цагт, СССР-н Госплана чинр ӧсджӓх учрар Госплана структурин хӯврӯлх кергтӓ. СССР-н Госпланд шишлнъ перспективный зура кедг отдел, олн-ӓмтнӓ эдл-ахун онц ӓнъгӓр, туслнъ подотделмӯдтӓ шишлнъ нег халхар кӧдлдг отделмӯд тогтахмн бӓӓдлтӓ. Госплана отделмӯдт производствин экономик болн техник сӓӓнӓр медлг инженермӯд болн экономистнр бӓӓцхӓх зӧвтӓ, тедн ганцхн зура зурлгъна кӧдлмш кехмн биш, ташр деернь бӓӓрн газрин зура кӯцӓлгъиг бӯрдӓх зӧвтӓ, дару-дарунь предприятьс болн тосхлтс эргдж йовдж бӓӓх зӧвтӓ. Эн специалистнр техникд болн экономикд юн шин юмн бӓӓнӓ, тедниг сӓӓнӓр меддж авад, тер тоотан производствд орлцулх зӧвтӓ. Кӯчтӓ сӓн бӯрдӓчнртӓ болн специалистнртӓ Госплана отделмӯд шишлнъ ганцхн зура зурлгъна кӧдлмш кехмн биш, ташр деернь зура кӯцӓлгъиг шӯӯдж-хӓӓлӓдж кӯцӓхднь нӧкд болх зӧвтӓ. СССР-н Госплана цутхлнъ отделмӯдин гардачнр бисиннь медрлӓр болн дамшлтарн ода бӓӓсн министрмӯдлӓ ӓхл болх зӧвтӓ.

СССР-н Госпланд Госплана ахлач болн тӯӯнӓ заместительмӯд орлцулсн деерӓн голлгч отделмӯдин гардачниг ташр деернь кӯчтӓ сӓн специалистнр орлцулад коллег бӯрдӓснь зӧвтӓ болх. Тер коллегд олн-ӓмтнӓ эдл-ахун болн онц-онц оньгин ӧслт-ӧргджлгънӓ туск эркн тӧрмӯд шӯӯдж шинджлдж хӓлӓх кергтӓ. Правительств хӓлӓдж шиидвр гаргъх зӧвтӓ тӧрмӯдиг СССР-н Госплана Министрмӯдин Советд орулдж батлулх зӧвтӓ.

Олн-ӓмтнӓ эдл-ахун Советмӯд бӯрдӓджӓх болн союзн предприятьсиг союзн медлӓснь гаргъад союзн—республиканск медлд ӧгчӓх учрар республиксин, нег ӯлӯ Российск Федерацин болн Украинӓ ССР-н Госпланмудин чинрнь улм ӧддлх зӧвтӓ. Зура зурлгъна туск тӧрмӯдиг болн совнархозмудин кӧдлмшиг ниицнъгъӯ негдӯлдж кӧдлхин тускиг юмна тӯрӯн болдж республиксин Госпланмуд негинь олдж шиидж таслх зӧвтӓ, эн керг тедна кӧллмшиг зӧвӓр онъгдарулх деерӓн Госпланмудиг сӓн дамшлтта гардачнрар болн ик дамшлтта специалистнрӓр батлхиг сурна.

Зура зурлгъна цуг гол кӧдлмшинь бӓӓрн газрур, экономическ административн райодур гаргъх кергтӓ. Зура зурдж кесг предприятьст, дӯнъцӯлсн эдл-ахун объединеньс олн-ӓмтнӓ эдл-ахун Советд, республикин Госпланд эклгдӓд тӯӯнӓ дару СССР-н Госпланд шинджлгддж гӯӯдӯлгдхмн.

СССР-н Госплан болн республиксин Госпланмуд экономическ административн райодин зурад, тер районднь сӓӓнӓр ӧсдж ӧргджх зӧвтӓ ӓнъг промышленность делгрӯлхд таалмджта сӓн болх зӧвтӓ райодуд хӓлӓдж орлцулхар зӯтгх мӧн. Олн-зӯси совнархозмудин промышленностьс дотр эдл-ахун ӧсдж-ӧргджлгънӓ залгалдата болхднь онц оньган ӧгх кергтӓ. Хоорн-хооридан заглалдата болхиг сӓн гидгӓр шӯӯдж шинджлдж, эркн кергтӓ экономическ залгалда ӧсдж-ӧргджӓхд дӧнъ-нӧкд болдж, кемр ясрлт уга залгалдан харгъхла тиим учр кергт шунмгъгъар заагтнь орлцх Госплана эркн тӧрмӯдин негнь болх зӧвтӓ.

5. СССР-н Министрмӯдин Советд урднь бӓӓдг Гостехникин орчд инженерн техническ комитет гаргъх тӧриг шӯӯдж-шинджлх кергтӓ.

Инженерно-техническ комитет эврӓ орн-нутгин болн газадин орн-нутгин уралан йовх техникиг цуг ӓнъгӓрнь шинджлдж, дасдж авхиг тетгх, кергтӓ дегтрмӯд барлулдж гаргъх, тӯӯгӓн тарадж илгӓх, тер тоотар дамджулдж наук болн техникин шин тоот кӯцӓмгъӯгъӓс иш-голтагъар предприятьс болн Научно-исследовательск институтмудт эврӓнь кӧдлмш кетхӓ гидж дӧнъ-нӧкд болх зӧвтӓ.

Наук болн техникин шин тоот кӯцлтсиг олиа эдл-ахун тӧрт делгӯ орлцулдж, Госпланд болн Совнархознрт нӧкд болдж олн-ӓмтна эдл-ахун ӓнъгсин ӧслт-ӧргджлгъиг зурагъар делгрӯлхиг темдглӓд научн-техническ кемджӓ дӯнъндж, ташр деернь наук болн техникин шин тоот кӯцлтсиг тоолдж, инженерно-техническ комитет хӓлӓвр кехд дуудгддж-жана.

Техническ прогресс ӧддлӯлхин сӓ хӓӓхин тӧлӓд олн-ӓмтнӓ эдл-ахуг ӧсдж-ӧргджӓхин туск государственн планд шин техникиг олзлхин туск тӧрмӯд хӓлӓх эркн керг, ӯӯнӓс иштӓгъӓр оньдиндӓн ясгдлгън кӯцх болн общественн производств ӧсх.

Инженерно-техническ комитет эврӓнь кӧдлмштӓн ӧддӓн медрлтӓ инженермӯдт, ик сугъультнрт болн производствин шинрӓчнр улст тӯшх зӧвтӓ. Эркн кергтӓ техническ кӯцлтсиг хурдар меддж авч производствд олзлхин тӧлӓ инженерно-техническ комитетд хамг кӧдлмштӓн производствин шинрӓчниг, берк ик дамшлтта инженермӯдиг, научн кӧллӓчниг ик олзта техническ заавр ӧгсн, шинӓс илтклгъ кедг эс гидж шинӓс уханасн гаргъад олзта кергӯӯл бӯрдӓсн кӧдлмшч улсиг орлцулдж кесн дегд сӓн болх, тиим заавр ӧгсн ӓмтнд кергтӓ тоотинь хармнл уга, сӓӓнӓр нӧкд-дӧнъ болад, тер зааврмудинь производствд делгӯ сӓӓнӓр олзлдж эдлӓд тиим улсиг сӓӓнӓр шанънх кергтӓ. Шинрӯллгъиг олдж тедниг комитетин кӧдлмшт орлцулх тӧриг тасрхан уга, зогсал уга кех кергтӓ, производствин ӓнъг болгънд шинӓс илткен болн ясрулхин туск заавр селвгсиг теднӓ бийсиннь авторнуд орлцулдж делгрӯлх кергтӓ. Комитетд ним улс орлцулгъиг производствд шинӓс дорас илддж гарч йовх улсиг болн шинӓс ухалдж селвгӓн ӧгч шинрӯллгъ кедг улс орлцулдж, зогсал уга шинрӯлджӓх зӧвтӓ.

6. СССР-н тосхлтин кергӓр СССР-н Министрмӯдин Советин, ода бӓӓх Государственн Комитетиг, (СССР-н Госстрой) орн-нутгт тосхлтин болн проектированӓ зӓрм тӧрмӯд эркн хагългдхиг тоолдж санад хадгълхла сӓн болх бӓӓдлтӓ.

Тосхлтин болн типовой проектированӓ халхд научно-исследовательск болн экспериментальн кӧдлмшин тӧрмӯдӓр, тосхлтин халхд бӓӓх тӧрскнӓ чигн бас тедӯ мет газад орн-нутгин чигн сӓн дамшлт тархалгъна болн техническ зӓнъгллгънӓ тӧрмӯдӓр, тосхлтин болн архитектурин тускар техническ дегтрмӯд гаргъльгъна тӧрмӯдӓр Госстрой ӯӯлдх зӧвтӓ. Тосхлтин болн проектированӓ норм болн техническ бӓӓдл диглджкелгън болн балллгън, производствин техническ бӓӓдл диглдж-келгън дакад тосхлтин—монтажн болн шишлнъ кӧдлмшмӯд, тосхлтин стандартс, сметн норм авлгън болн тосхлтин-монтажн кӧдлмшд кӧдлдг кӧдлмшчнрин кех кӧдлмшин кемджӓ диглдж—келгън Госстройин даалгъврт орхмн. Тосхлтд гарсн наукин болн техникин хамгин шин диилврмӯд тоолдж, тосхлтин индустрин цаарандан ӧсдж-ӧргджӯллгънӓ болн тосхлтин ӯн багъруллгъна халхд техническ гол тӧрмӯд диглдж белдхднь Госпланд болн Совнархозмудт Госстрой нӧкд болх зӧвтӓ.

Правительствин даалгъврар Госстрой, ик предприятьс болн сооружений тосхлгъна проектсиг болн сметсиг техническ экспертизлӓ харгъулдж, тосхлтин ик ӧбъектсин проектсин болн сметсин чинрин тов-тов йилгъдж шӯӯдж хӓлӓхмн.

7. Эдл-уш гаргъльгъиг, тӯӯг хувадж-дигллгъиг цуг олн-ӓмтнӓ тоод болн хамгин чанъгъ хӓлӓврт тӓвлгън олн-ӓмтнӓ эдл-аху чикӓр бӓрдж ӧсглгънӓ эркн нег зокалнь болдгиг сандж тоолхла, орн-нутгин олн-ӓмтнӓ эдл-ахуд централизованн системин нег то-диг угагъар коммунистическ тосхлтин тӧрмӯдиг диилвртӓгъӓр хагълхар сандж болшго.

Тооцана то-дигин аш цуглуллгъна болн диглдж-келгънӓ цуг кӧдлмш Центральн Статистическ Управленӓ органсар хамцгдж зӧвтӓ, эн олн-ӓмтнӓ эдл-ахуд то-диг болн статистик централизац келгън гидгнь болджана. Государственн статистикин цуг системиг районас, областӓс авн центр кӯртл цаарандн батллгъ эркн тетгх кергтӓ. Энӯг то-дигин болн статистикин халхд зерглдж бӓӓх звенос ууруллдж кех кергтӓ.

ЦСУ-н органс зуг ганцхн олн-ӓмтӓн эдл-ахун Советмӯдин болн эдл-ахун объединеньсин кӧдлмшмӯдин ашмуд узӯлджӓх то-дигиг цуглулдж диглдж кедж, шӯӯдж-шинджлхмн биш, эс олзлдг кӧрнъ ӯзӯлджӓх олн-ӓмтнӓ эдл-ахун нег зуран даалъгврмуд татугъар кӯцалгънӓ йовлмуд илткждӓх то-дигиг чигн бас цуглулдж диглдж-кедж, шӯӯдж-шинджлх зӧвтӓ.

Промышленн предприятьс болн тосхлтс ӓмин багъ тоогъин ӯзмджтӓ тооца зуг СССР-н ЦСУ-н органсд ӧгдгӓр то-дигин болн статистикин кӧдлмш бӯрдӓхиг урдас хӓлӓх кергтӓ. Цаарандан олн-ӓмтнӓ эдл-ахуг талдан чигн ӓнъгсӓр, нег ӯлӯ селӓнӓ эдл-ахуд, гӯӯлгӓнӓ болн эрӯл-менд харлгъна халхд то-диг болн статистик централизац келгънӓ тӧрмӯд кӯцӓх кергтӓ.

То-дигиг болн статистикиг централизац келгънӓ тӧрмӯдиг то-дигин болн статистикиг кӧдлмш зуг ӧргнӓр механизац келгънӓ улд диилвртӓгъӓр кӯцӓдж болхмн. ЦСУ-н системд, ӧдгӓ цагин элвг кӧдлмш кедг машидӓр болн залгалдана хамгин шин техникӓр аксгдсн то тоолдг машинӓ станцс олар эрк биш гаргъхмн.

То-дигиг болн статистикиг централизац келгънӓ тӧрмӯд кӯцӓхлӓрн ода бӓӓх то-дигиг болн тооцаг сӓӓнӓр амрдулдж хасх кергтӓ. То-тооцана кергт бӓӓх ӯлӯ-дутуг ууруллдж, экн то-дигиг сӓӓнӓр механизировать кедж, предприятьсӓр болн тосхлтсар кегддг экн то-дигиг бас тиигдж хасх кергтӓ.

8. Промышленность болн тосхлт заллгъиг онъгдаруллгън государствин материальн болн мӧнъгънӓ кӧрнъ олзллгъ зӧвӓр ясх, предприятьсин рентабельность ӧддлӯлх, эдл-ахугъас ордг ору икдӯлх бас тедӯ мет ӧдгӓ цагт бӓӓх керг уга гаруг болн геелтиг тӯргӓр уурулх дакад тегӓд тӯӯгӓрн промышленностин кӧрнъгс улм икӓр олзлгдх зӧвтӓ.

Олн-ӓмтнӓ эдл-ахун Советмӯд, эднд ордг шишлнъ халх эдл-ахугъин объединеньсин, трестсин, комбинатсин болн управленсин финансово ӯӯлдврин тӧлӓ дакад эднӓр дамджж предприятьсин болн тосхлтсин финансово ӯӯлдврин тӧлӓ чигн йоста даалгъврта болх зӧвтӓ. Финансово зура келгъ, финансово кӧрнъ хӓлӓдж дигллгъ, ору болн оборотн средств шинӓс хӓлӓдж ховалгъ бас тиигдж эркн кергтӓ финансов кӧрнъ гаргъльгъ Совнархозмуд кӯцӓдж кецхӓх зӧвтӓ. Шишлнъ халхсин эдл-ахун объединеньсин рентабельностиг, тедн ору-оруллгъна зураг кӯцӓлгъ болн давулдж кӯцӓлгъ тетгхд эркн кергтӓ тӧрмӯд Совнархозмуд кӯцӓх зӧвтӓ. Ӧдгӓ цагт министерствсин главн управленьд бӓӓдг хозрасчетн зӧв эдл-ахун объединеньсд ӧггдх зӧвтӓ. Эдл-ахун расчет сӓӓнӓр батлх кергтӓ. Предприятьсин болн эдл-ахун организацсин гардачнрин зӧвинь эрк биш ӧргдӯлх кергтӓ. Зура келгънӓ гол ӯзмджнь гидж дакад предприятьсин болн тосхлтсин ӯӯлдврин ӯзмдж гидж производствин кирцӓнлӓ болн кӯч-кӧлснӓ производительностлӓ зерглӯлдж теднӓ рентабельность болн производственн фонд эдллгъиг бас орулхмн.

Эн шин бӓӓдлд мӧнъгнӓ кӧрнъ цуглуллгъна кергт болн орн-нутгин финансово нег системӓс иштӓ олн-ӓмтни эдл-ахун зурагъар халӓгдджӓх финансово тӧрмӯд тетглгънӓ кергт финансово органсин нилч ӧддлӯлгдх зӧвтӓ. Эврӓнь финансово зура кӯцӓлгънӓ тӧлӓ предприятьсин болн эдл-ахун организацсин даалгъврнь бас тиигдж ӧддлӯлхмн. Предприятьсин оборотн средств бӯрдӓлгъиг, капитальн тосхлт мӧнъгӓр тетглгъиг бас тедӯ мет кадрмуд белдлгӓр гардг болн талдан чигн гарусиг нургълдж предприятьсин оругъас гаргъгддгар кех кергтӓ.

Бюджетд оборотас авгддг алвиг цагтнь болн бӯклднь орулдж ӧглгъ тетгхин эркд энӯг ӧдгӓ цагла ӓдлӓр тархалгъна организацсас авлго шуд предприятьмӯдӓс авхла сӓн болхмн. Предприятьсин орус бюджетд оруллгъиг шуд предприятьслӓ кедг диг-дара, бас эркн зогсах кергтӓ.

Госбанкин болн удан болзгт мӧнъг ӧгдг банксин нилч ӧддлӯлгдх зӧвтӓ, Сонархозмудта болн предприятьслӓ эднӓ залгалдан чанъгъагдх зӧвтӓ.

Национальн ору диглджж ховалгънд бас тедӯ мет олн улсин гаругъин балансд чик пропорций бӓрдж келгъиг меддж санад, кӧлснӓ мӧнъгнджалв, селӓнӓ эдл-ахун тӯӯкӓ эд-таврин ӯниг, хулдгддг ӯниг нег авцтагъар диглдж келгъиг тетгх кергтӓ.

Промышленность болн тосхлт заллгънд территориальн принципӓр орлгън, олн-ӓмтнӓ эдл-ахун цаарандк ӧслт эркн булгудиг геешгон эркд, тӯӯнӓ оруг багърулх зӧв уга. Социалистическ ору цуг государственн сӓӓнӓс иштӓ, тӯрӯн болдж олн-ӓмтнӓ эдл-ахун эркн йовуд хаалгъсар ховагдх зӧвтӓ. Зӓрмдӓн ору хуралгън зӓрм республиксӓр чигн хурагдхмн, эдл-ахун ӧслт кергтӓ государственн неквӓр болхла талдан чигн республиксӓр хурагддгиг медх кергтӓ. Кемрджӓн, эн тӧрт централизованн гардвр сулдгъхла, государств ода деерӓн икӓр ӧгч чадшго керг уга кергт мӧнгън гаргъгдад, олн-ӓмтнӓ эдл-ахун ӧслтд орулгдл уга, тус угагъар чигн бюджетӓс гаргъгдад бӓӓхмн. Бюджетӓс промышленностиг болн тосхлтиг мӧнъгӓр тетглгъ государствин зуран даалгъврмудла болн тӯӯг кӯцӓлгънлӓ ирлцнъгъӯ кегдх зӧвтӓ.

9. Промышленность болн тосхлт шин структурар кегддг болхла олн-ӓмтнӓ эдл-ахуг материальн-техническ тоотар тетглгъиг, материальн кӧрнъ ховалгъиг централизованн зурагъар кедгиг ӯлдӓгъӓд, территориальн принципӓр кесн зокалта болхмн. Тиим бӓӓдлд райодсар ӯнтӓ хамгин кӧрнъ централизованн кевӓр зурагъар ховадж-дигллгън, олн-ӓмтнӓ Советмӯдт эднд гаргъдж оггдджӓх материалсиг болн бас тедӯ мет бӓӓрн газрин эд-тавр кегддх кӧрнъсиг промышленн производств болн тосхлт ӧсгдж-ӧргджӯлхин тӧлӓ эдллгъндн кергтӓ зӧвинь ӧглгънлӓ ирлцӯлдж кегдх зӧвтӓ.

Тетглгънӓ болн тархалгъна тӧринь негдӯлӓд, ӧдгӓ цагт бӓӓх тетглгънӓ бичкн-бичкн контормудин орчд тетглгънӓ эдл-ахун халхс хоорнд ик шишлнъ базмуд гаргъад, тедниг олн-ӓтнӓ эдл-ахугъин Советмӯдин гардврт ӧгхлӓ сӓн болх билӓ.

(Цаарандкнь дарук номерт).

Редактор Д. М. МУКЕБЕНОВ